

Landskap: *Öland.* Upptecknat av: *Lage Nilsson*
(Härad) *mellersta Öland.* Adress: *Landskrona.*
Socken: *Gärby m. fl. s:var.* Berättat av: _____
Uppteckningsår: *1928-30.* Född år _____ i _____

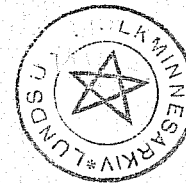
Uppteckningen rör _____

Överspråk, 62 sidor.

5825

Ordspråk från mellersta Öland.

Samling av Lage Nilsson.

Förord.

Uppteckningarna till denna samling har gjorts under åren 1928 - 1930. Till dessa uppt:ar har under samma åren fogats några förklarande anteckningar, som lätt torde kännas igen där de förekomma. Vid nyligen verkställd genomgång av materialet har jag tillfogat ytterligare förklaringar av liknande slag som de första. Förklaringarna avse att belysa de omständigheter under vilka de meddelade talesätten kunna användas.

Alla uppteckningarna är från mellersta Öland, företrädesvis då från Gårdby socken, som är min hembygd. I fall, där det har haft någon särskild betydelse, att uppteckningen är från någon av socknarna i grannskapet, har en anteckning gjorts på uppt:gen om socknen, som den kommer från.

Landskrona d. 17/3 1939

Lage Nilsson

/Uppteckningen är för accederingen delad i två hälfter. G.H-h./

5825

1.

den jag bor t^sammans m^äd,

sa' s^öto p^alm om f^jär^ra.

Den jag bor tesammans mäd, sa sotare
Palm om käringen sin.

5825

2.

Sotar Palm, som nu för länge sedan är död, lär ha bott i någon av de västra socknarna på mellersta Öland. Han är ryktbar för sina tokroliga repliker. - Bl. a. berättas detta:

Sotar Palm bodde i en dålig stuga med rysligt dåligt tak på. När det regnade, regnade det in genom taket, och sotar Palm kom vid ett sådant tillfälle till sina grannar och bad dem att de skulle följa med honom hem och hjälpa honom att laga taket. De sade: "Sådant skulle du ha bett oss en dag då det var fint väder, så att vi hade kunnat ligga på taket, och inte en sådan här dag, när det regnar". - "Ja, men se," svarade han dem, "när det är fint väder då regnar det inte in."

5825

3.

stäl_v de så ha_v du, de ha_v jag
föt_v föt_v.

Skaffa dej så har du sen,
Det har jag fått göra.

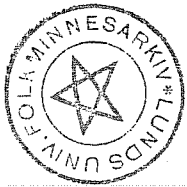

5825

4.

Uttrycket har karaktären av ett ordstäv.

Det anses på ort och ställe, där det användes, såsom en ganska avvisande ovänlighet.

5825

5.

for en ja viko et to/a/m,
sa spricko ja e halv aln.

Förr än att jag viker en tum (eg. e t t tum),
så spricker jag en halv aln.

Med liknande betydelse som på andra orter brukliga
talesättet "Över mitt lik!".

5825

6.

gått gäo - skrät dui.

Galet går - Skratta du .

5825

7.

Användes i förtryksamhet till någon som har
roligt åt ens egen motgång, eller också om
vederbörande glädjer sig åt sin och den
talandes gemensamma motgång.

5825

8

i brist på höns tar höken
kråko.

I brist på höns tar höken kråkor.

5825

9.

Betyder allting ifrån "Nöden har ingen lag"

och till "I brist på bröd äter man limpa".

5825

10

no bränvinnet e i hof-a/vot, e
vettet i asölt.

När bränvinnet e i huvudet ,

Så e vettet i röven (bokstavligen: arshålet).

5825

//.

Lika med det litterära:

Där vinet går in, går vettet ut.

5825

12.

min dräng, had också en dräng,
a bäg va de lat.

Min dräng hade också en dräng ,
å bägge va de lata.

5825

13.

Användes när någon ber en annan göra något
och denne ber en tredje göra detsamma, och det
sedan inte blir något gjort.

Man är klok nog att uppfatta det roliga i att
man inte skall säga "och alla tre är vi lata",
vilket leker i tanken.

5825

14.

va a en skryto me sin vattenvälling
om den e aldri så tunn.

Var å en skryter me sin vattenvälling ; om den
[så] e aldrig s å tunn.

5825

15

Användes i överförd betydelse på alla sätt.

Man anser att det är rätt och tillrådligt att

göra på det sätt, som ordspråket säger.

Ordspråket är ett erkännande åt patriotismens
idé.

5825

16

gämel som sy'na.

Gammal som synden.

5825

17

låg sig som en so. a sti' op
som en klädd karo. Härdby sw

Lägga sig som en so och stiga upp som en klädd karl.

Om man lägger sig på kvällen med kläderna på, vilket tycks ha förekommit då och då, så är man klädd, när man stiger opp på morgonen. - Kvickheten ligger i att uttrycket "en klädd karl" verkar så vederhäftigt.

Lage W. Lyön
1930.

5825

18

'de e da ksons sänig', sa bō-
man nä han löf. Gärdeby sw.

'de e da oksa dāgons sänig'
sa bōman, da han löf. Porskuuden sw.

Lagep. V. 1950

5825

20

da mölla sätta se.
da stiger det upp en tjuv.
Gårdby da

Där (en) möllare sätter sig ner (slår sig ner),
där stiger det upp en tjuv.

Mjölaren stjal, vill man säga, ur sina kunders
säckar.

Lagf. H. L. p. 1950.

5825

21

den som ger te han līga.
han ska ha stryk te
han līga.

Gärdby d

Den som ger till han tigger, han skall ha stryk
till han ligger (d.v.s. tills han inte orkar att
resa sig).

Lag 18. Dec 1930

5825

22

fån ha sin lāj fo sāj.

(fånar ha sin lāj för sig - kunna göra vad
som inte är tillåtet för kloka människor)

Gärdhy ca.

fån ha sitt språk fo sāj.

(fånar ha sitt språk för sig - du talar ju fånigheter,
men det är inte annat att begära av dig, din galning!)

en fån ha mōj glā stōna

(en fåne har många glada stunder - han begriper näml.
inte bättre än att det är roligt)

Rage J.V. Ljun 1980

5825

23

[da gift sæ e] som te sæt æn
i en myrstack.

[Att gifta sej e] som te sätta ändan i en myr-
stack.

5825

24

I följande sammanhang vid uppteckningstillfället:

"Hon trodde att hon skulle få det litet bättre
då (sedan hon gifte sig, näml.), men så var det
som till sätta ändan i en myrstack".

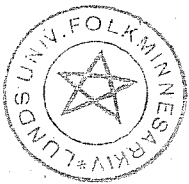

5825

25

he va som et på no för
på en marknad

Att va som ett par röda kjö (kräk, kreatur)
på en marknad.

5825

26

de e som et pa rö kjö
pa en marknad

= de är som ett par röda kjö (kreatur) på en
marknad.

Eller också: Oskiljaktiga som ett par röda kjö
på en marknad.

Även om ordstävets urspr. syftar på att ett par röda
kreatur på en marknad är det omöjligt att känna åt-
skiljs på - de är lika varandra som två bär -, så
användes ordstävets oftast när man vill säga om ett
par människor att de "håller ihop i både vått och
torrt".

5825

27

du e maksn tu brok
du va

det är

det var maken till brok.

5825

28

"de e maken te brok -- de
sägs om mänsko; de ska
nästan va lil gineolit."

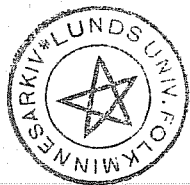
betyder ungefär detsamma som:

'Kaka söker maka' (Det ordspråket har jag aldrig hört
på öländska).

Övers. till ovanst. uppt. på landsmål:

Det är maken till brok - det sägs om människor. Det skall
nästan vara litet generligt. Med "Brok" -- ordet står på
gränsen av till att vara ett egennamn - menar man en bro-
kig oxe.

uppt. sommaren 1929, av Lage Nilsson, Övra Ålebäck.

5825

29.

ha brått som en pottförtäna.

Ha brått som en "pott-förtännare" / en som har te
yrke eller sysselsättning att förtenna nattkärl/.

5825

30

Ordet potta användes på denna ort endast såsom benämning på nattkärl. Ordet pottförtennare finns blott i detta talesätt. Det är tydligt att när man säger pottförtennare, tänker man först och främst på de nattkärl av koppar, som under slutet av 1800- talet och början av 1900-talet (om ej förr) fanns i ett och annat hem på denna trakt.

5825

31

lycka träffar man.

Lyckan träffar man.

5825

32.

Med tillägg: "och staken träffar stomärren"

på annan plats i denna samling.

5825

33

Lycka träffa man, a sta-
ken träffa stömaran (Citerat på Gårdbymål.)

Lycken träffar man - å staken träffar 'sto-
märren'.

Detta ordspråk hörde jag första gången på Hulterstads kyrkgård. Jag talade lite med en gumma - fru Lundgren - som ansade en grav där. Då råkade jag riva sönder byxor-na där bak. "Ja, de e som de brukar säja," sa hon, då hon fick se äventyret, och flinade åt mej, "lyckan träffar man, å staken stomärren".

Stomärr skall betyda detsamma som märr (fölmärr). Förleden, tydligen av öländska ordet "sto" = en skock av hästar.

uppt. på Öland, sommaren 1929 av Lage Nilsson, Övra Ålebäck.

5825

35

se ut som två hopslagen
bräder.

Se ut som två stycken hopslagna /hospikade,
hopsatta, tesammanslagna/ bräder.

5825

41

midsomnåta e föst höstnåta.

Midsommarnatten är (den) första höstnatten.

5825

36

Uttrycket e fällt om en häst , som va mager.Han hade vatt sjuk på vintern så att de va frågan om att han inte höll på att ~~sk~~ryka me.Så tog han aldri opp sej något ordentligt igen, och nu i höst har han avlidit.

Så stod vi på "fäggåln",några stycken. Hästen hade vatt stad som mjölkhäst. Vi sto och tittade på honom och mjölkvagnen."Falit va du e majer/mager/,Bläs,"sa Annie -de e min älsta syster-,"han si ut som två hopslajen bräder."

--- --
fäggåln:den yttre gårdsplanen.

mjölkhäst:hästen,som de hade hatt te köra ned åt gårdet ve mjölkningen med.

5825

37

alvarsam som kökt fläsk

Alvarsam som kokt fläsk.

5825

38

Skämtsamt uttryck. Innebär inte något beröm för alvarsamheten i fråga. Har först och främst avseende på orörliga, tomma ansiktsutseendet hos den person som det säges om.

5825

39

de fjärrad int nor, for en
de had, et op e ton grät-
sall chop.

Gårdhy sw.

Lagep N. Lenn 1960

5825

40

(Man brukade säga) att de (i betyd. "man") kände inte någon, förrän de hade ätit upp en tunna grötsalt ihop.

Gärna vid tal om äkta makars, eventuellt fästfolks,
ömsesidiga kännedom om varandras sätt och lynne.

5825

42.

Talesättet får naturligtvis först och främst ses mot bakgrund av det förhållandet att dagarna bli kortare och nätterna längre, när man kommit över midsommar, då emellertid jag funnit att tanken på de s.k. järnnätterna mycket ofta anknytes till detta talesätt

"Midsommarnatten är första höstnatten", skall i detta sammanhang ett par uppteckningar om dessa järnnätterna anföras här:

Vid midsommartiden var det ett par nätter - ja, t.o.m. tre - som de kallade för j ä r n n ä t t e r - n a . Det var kallt så det frös. Jag har till och med varit ute och åkt en gång, då det var i dom där järnnätterna. Vi hade varit åt Hulterstad och körde hem på natten.

Jag frös tämligen, fast jag var välklädd. - Ja, kallt var det.

Ocket årtal, kan jag inte minnas. Midsommardagen var

5825

43.

allt på fredagen eller lördagen. Och det var i början på 1900-talet. Jag hade en sommarkappa och regnkappa, och mellan regnkappan och regnkappkragen hade jag en tjock ylleschal. Jag frös, så jag har inte frysit så om vint-rarna. Vädret var fint; det var klart. (Dessa uppteckningar ha gjorts efter fru Amelie Nilsson, Gårdby, f. 1873.)

Efter Aug. Andersson (fru Nilssons far - upptecknarens morfar), följande om samma tillfälle:

Jag vet en gång vi var till Hulterstad, till Meléns, och så for vi hem mitt i natten. Och det var så kallt, så det var förfärligt. Jag hade en storskyggad hatt, och det drog nordlig, och var så kallt, så det var nätt och jämt att jag kunde bärga näsan. När vi kom här vid lerhålorna, så var det ett sådant "regnfröst", så marken var så vit så en kunde inte se annat än att det hade snöat [snö].

Järnnätterna är tre dar före midsommar - då fryser det.

De är tre dar före midsommar, eller åtminstone i den veckan.

5825

44

en var ^lär här över sin
stackare

En var är herre över sin stackare.

5825

45

Ingen finns utan att han har någon att befälla
över, och de som plågas och behandlas illa utav
andra, de ha i sin tur sådana, som de uppträda
överlägset och befällande mot. Människorna
plåga och förtrycka så många som de bara kunna
rå på.

5825

46

h_a du gr_em , s_a f_a du v_el m_an.

Har du grimma , så får du väl m_arr.

5825

47

Talesättet kan användas vid många olika tillfällen.

Jag minns en gång då det var en liten pojke, som
erhållit en klockkedja i present. Man sade till ho-
nom: "Har du grimma, så får du väl määrr". - "Så
får du väl en klocka till klockkedjan," ville man
med detta säga.

5825

48

släkta e väst, sa räven om de
röda hōna.

Slakten e värst, sa räven om de röda hundarna.

5825

49

Anföres framför allt på tal om släkt vid sådana tillfällen, då slakten inte såsom det hade varit naturligt, stått hjälpende vid sidan utan i stället snarare stälpt.

Med orden "sade räven om de röda hundarna" avser man möjligen blott att ge det hårda omdömet en litet avrundad eller munter karaktär.

5825

50

gāl_n kato fā rēvet hē_n,
o no de ble rēven, sa gnē de
hē_m.

--- ---
Galna katter får rivet skinn , och när de blir
rivna så gnir de hem.

5825

51

Användes till eller om personer, som genom
dumdristighet, uppspelthetl. dyl. ha kommit
illa ut.

5825

52

de b̄ana de b̄ana,
no en h̄iko dom te fj̄örka, sa ga de
te kv̄arna.

De barnen, de barnen,
när en skickar dom te kyrkan så går de
te kvarn̄en.

5825

53

Skämtsamt uttryck där ordet barnen är det starkaste
begreppet. Uttrycket får anföras i många olika sam-
manhang på tal om barn.

5825

54

en an fa fg an un han, sa en
kan dö, fo te fa te te
kläda a brö.

En annan får tjäna sin herre, så att man kan dö,
för att få lite till kläder och bröd.

Öland, sommaren 1929. uppt. av Lage Nilsson, Ö. Ålebäck.

5825

55

Livet är arbete och bekymmer. Om vem som i detta
. uttryck skall förstås med orden "sin Herre"

tycks man ha en växlande uppfattning. Det kan be-
tyda husbonden, den som man arbetar för, men står
för de flesta som benämning på Gud, som då ibland,
t.o.m. fattas både ganska abstrakt (t.ex. som
plikten) och i ganska vid betydelse (t.ex. som
omgivningen).

5825

56

för måke och för lite gärna
allt

För mycke och för lite skämmer allt.

Lika med uttrycket "Lagom är bäst", men avgjort mera
ondsint än detta.

5825

57

de föna va a en så lös -
på gången.

Gärdhysen

Det känner var och en sina löss - på gången.

Efter ordet "löss" en längre paus. Det viktigaste ordet i uttrycket är "löss", och det är till detta begrepp, som uttrycket i de flesta fall anknytes.

Lag. H. L. 1930.

5825

58

ja e väl a m^än^ska ja me -
s^äväl som k^at^ten.

Jag är väl en människa jag med- - -

såväl som katten.

5825

59

Det väsentliga i ordspråket är ordet "människa". Man säger ordspråket för att framhäva sin egenskap av människa, sitt människovärde, och tillägget "såväl som katten" tages med för att runda av uttalandet - för att ingen skall stöta sig på det, för att ingen skall tycka att man är högfärdig eller omedgörlig.

Ordspråket kan också användas med ordet "katten" som det bärande. Man framställer katten i huset liksom såsom en familjemedlem.

5825

60

de e int nöke at tigna få ost.
utan de vil ha den stekt
me.

Gäddhy Su.

Det är inte nog att tiggarna få ost, utan de vill ha den
stekt med.

- För att uttala sitt missnöje med någons oförnöjsamhet.

Ragn. V. Lund 1950

5825

61

de skvitra o hōo; de kōmo
an tjuv en en fjyū en e hōo.
Gårdhy Cw

Det skvittrar en skjura (skata);

det kommer antingen en tjuv eller en hora.

Samtidigt en tyda: När skatan skrattar, kommer det
antingen en tjuv eller en "hora" till gården.

Likväl anser man inte allmänt numera, att så skall bliva fallet.

En av mina gamla meddelare omnämnde en skräddare, som var på ett
ställe och sydde. Då skrattade det en skata på gården, och
skräddaren citerade det här anförda ordstävets. Om en stund kom
hans hustru till stället i något ärende. Man hade i smyg till
att säga om henne att hon lär ha varit båda delarna - som ord-
stävets talar om.

Lag. W. L. L. L.
1930.

5825

62

de e väl int svårt a föra,
na on fa de se bra föo-
spant

Diary C

Det är väl inte svårt att köra, när man får så
bra förspant.

Lika med ordspråket: Det är inte svårt att bli präst,
när man har biskopen till morbror.

Lage (H. L. L.)
1930.